

Széljegyzetek az „Etimológiai szótár”-hoz

1. „Kétségtelen, hogy a művelt közönség a nyelvtudomány valamennyi ága közül a szófejtés, az etimológia iránt érdeklődik leginkább” – írta HORGER ANTAL 1924-ben megjelent „Magyar szavak története” című kötetének előszavában, s ez valószínűleg így van még ma is. A kétségkívül tapasztalható olvasói igény fényében a ZAICZ GÁBOR főszerkesztésében a Tinta Könyvkiadó gondozásában 2006 derekán megjelent új egykötetes „Etimológiai szótár” (ESz.) hézagpótló vállalkozás, hiszen BÁRCZI GÉZA 1941-ben megjelent kitűnő munkája, a „Magyar szófejtő szótár” (SzófSz.) óta nem készült olyan jól kezelhető, a nagyközönség számára is könnyen hozzáférhető magyar etimológiai szótár, amely a magyar szókincs eredete iránt érdeklődő olvasót a kor színvonalán tájékoztatta volna szavaink eredetéről és történetéről. A TESz. és az EWUng. vaskos kötetei elkészültük óta természetesen a kutatók és minden érdeklődő rendelkezésére állnak, azonban ezek az elsősorban a nyelvész szakember számára készült szótárak a céhen kívüli érdeklődők, a középiskolai oktatás és a tudományos ismeretterjesztés szempontjából kétségkívül nehézkesen kezelhetők, ráadásul már csak antikváriumi forgalomban és rendkívül borsos áron vásárolhatók meg. Ilyen körülmények között egy népszerű magyar etimológiai szótár sikerre van ítélve a könyvpiacra.

A Zaicz Gábor által vezetett szerzői-szerkesztői gárda (Dolovai Dorottya, Falk Nóra, Janikovicsné Tóth Anikó, Kiss Gábor, Sipőcz Katalin, T. Somogyi Magda, Tamás Ildikó, Temesi Viola) – a főszerkesztői előszó szerint – a három modern és teljes XX. századi magyar etimológiai szótár (SzófSz., TESz., EWUng.) eredményeit összegezi „a művelt nagyközönség igényeinek megfelelően”, forrásai elsősorban a TESz. és az EWUng., de az újabb szakirodalom eredményeit is beépíti a szócikkekbe. Az előzményekhez képest sok új címszó kapott helyet az ESz.-ben az utóbbi egy-két évtized neologizmusai közül. Az összes korábbi magyar etimológiai szótárhoz képest újdonság az, hogy a toldalékok külön szócikkekben helyet kapva betagozódnak a szavakkal közös egységes ábécérendbe (vö. XI–XII).

A Kiss Lajos emlékének szentelt impozáns, több mint ezer oldalas (XXI + 998 l.) kötet valóban érkészítő olvasmány. Az ismeretterjesztő szándék értelmében a szócikkek nem tartalmaznak szakirodalmi hivatkozásokat, a szavak és a toldalékok írásbeli felbukkanásának csak a dátumára utalnak, magukat a „belégeket” nem idézik. Az így megspórolt helyen a szerzők az egyes szavak és toldalékok eredetére vonatkozó ismeretek lényegét maximális szakszerűséggel, de a befogadást nehezítő túlzott tömörítés nélkül és minimális rövidítéshasználattal fejthetik ki. Mindezen olvasóbarát megoldások lehetővé teszik, hogy ezt a szótárt ne csak használja – vagyis szükség esetén egy kérdéses szónál fellapozza – az ember, hanem olvassa is. Jómagam kezdetben szűrőpróbaszerűen néztem meg benne néhány számomra valamilyen szempontból érdekes szót, majd engedve a csábításnak elolvastam egyhuzamban az egész kötetet ától cettig.

Biztosra veszem, hogy etimológiai kérdésekben a „művelt nagyközönség” soraiban hosszú időre az ESz. lesz a leggyakrabban idézett hivatkozási alap. A maguk elé tűzött célt a szótár alkotói magas színvonalon teljesítették, ezért remélem, hogy a könyv több kiadást is meg fog érni. Egy ilyen hatalmas terjedelmű, változatos nyelvi anyagot bemutató kézikönyv azonban aligha lehet valaha is teljesen hibátlan. Az olvasás közben készített széljegyzeteimet az alábbiakban teszem közzé egyrészt az olva-

sók tájékoztatására, másrészt abban a nem titkolt reményben, hogy azokat egy következő kiadásban az ESz. alkotói is hasznosítani tudják. Észrevételeim elsősorban a szótár szlavisztikai anyagát érintik, csak esetenként teszek szóvá más vonatkozású hibákat, következetlenségeket vagy elvarratlan szálakat.

Széljegyzeteim nem állnak össze hagyományos bírálattá, mert legtöbbször nem etimológiákat vitatok, hanem adatokat helyesbíték, vagy például az egyébként nem vitatott szláv etimon szóképzési interpretálásának visszásságait teszem szóvá. Mivel alapjában véve tudománynépszerűsítő munkáról van szó, nem kérem számon az EWUng. óta megjelent szakirodalom beépítését annak ellenére sem, hogy – mint láttuk – erre az idézett főszerkesztői előszóban ígéret hangzik el. Nem bocsátkozom vitába az általam korábban javasolt szláv etimológiák védelmében sem. Etimológiai verziókról általában csak akkor polemizálok a szerzőkkel, ha az EWUng.-ot követik olyankor, amikor az ott közölt megoldás véleményem szerint a TESz.-hez képest is visszalépést jelent.¹

2. Az alább következő széljegyzetekben az ESz. szócikkeihez hasonló tipográfiával, azok sorrendjében közlöm az adott szócikk valamely adatára vagy annak interpretálására vonatkozó észrevételeimet. Az ESz.-hez hasonlóan igyekszem lehetőleg minél kevesebb rövidítést használni, a szakirodalmi hivatkozásokról azonban a dolog természeténél fogva nem mondhattam le teljesen; ezek rövidítéseit a közlemény végén oldom fel.

ablak (2): Szláv előzménye „feltehetően az ősszláv *ob előljáró és a *lokb 'ív' főnév összetétele”. Az utóbbi az EWUng.-ban még helyesen *lokb, nazális o-val. Ez a KISS LAJOSTól származó és az EWUng. által a TESz. és a korábbi irodalom ellenében kritikátlanul átvett etimológia – bár szerzője szerint „minden további kiküszöböl vagy magában foglal” (MNY. 1992: 93) – nem problémamentes, mert az átadó szláv nyelvi alakot leszűkíti a szlovén oblok 'ív' szóra. A XIV. század óta dokumentált magyar szó kétségtelenül szláv jövevényszavaink legrégebbi rétegébe tartozik, márpedig ezek között nem találunk olyant, amelyben szlovén típusú denazalizáció (o > o) ment volna végbe: vagy nyoma maradt volna a szláv nazálisnak (*ablonk), vagy u lett volna belőle (*abluk, vö. donga ~ duga). Az egész magyar nyelvterületen elterjedt ablak esetében semmiféle nyelvföldrajzi körülmény nem mutat éppen a szlovén irányába, tehát valószínűbb, hogy nem valamely periférián került a magyarba, hanem az ország belsejében élt és később a magyarság által teljesen asszimilált ún. pannóniai szlávok nyelvéből. Tártyörténeti adataink sincsenek arra nézve, hogy az ablak eredetileg éppen 'boltíves ablak'-ot jelentett volna. Kétségtelen, hogy 'ablak' jelentésű oblok típusú szláv alakok manapság csak a magyarral szomszédos szláv nyelvjárásokban vannak, s ezekben az oblok nyilván magyar jövevényszó, mindez azonban nem zárja ki azt, hogy a TESz.-ben is képviselt és KNEZSA, valamint a még korábbi kutatás által vallott nézet szerint ne jöhetett volna létre a pannóniai szlávban az ősszláv *oblb 'kerek' melléknévből a szintén ősszláv -okb főnévképzővel egy *oblobk 'kerek nyílás' jelentésű főnév, amely a magyarban később mindenféle formájú ablaknyílást kezdett jelölni. Ne feledjük, hogy a magyarban vannak olyan kétségtelenül szláv szavak és szójelentések, amelyek a szláváságból magából sehol sem mutathatók ki (mint pl. az anyaméh, 526). – A kérdés újabb irodalmából megemlíttük, hogy mivel az ukrán nyelvjárásokban (a kárpátaljaiakban is, vö. CSOPEY 1883: 223) облок mellett оболок 'ablak' is van, ennek alapján DZENDZELIVS'KYJ (2003: 41) felvetette, hogy a szláv szó az *ob-velkti 'bevon, behúz vmivel' igéből képzett ob-volkb 'bevonat' főnév lenne, amiből szabályosan lett volna obolok az ukránban. A tárgyörténeti magyarázat ehhez az lenne, hogy az ablaküveg használata előtt az ablakrésekre állati hólyagot húztak volna. Ez az etimológia azonban magyar szempontból elfogadhatatlan, mert akkor vagy a magyar ablak-nak kellett volna egy *oblak-féle pannóniai szláv alakból származnia (ekkor azonban a magyarban *ablak lenne várható), vagy a keleti szlávban kellene az obolok típusú és 'ablak' jelentésű alakoknak olyan régieknek lenniük, hogy a szó honfoglalás előtti jövevényszó lehessen a magyarban. A keleti szláv régiségben azonban az оболок ~ оболоко szó csak 'felhő' (tehát mintegy 'az égbolt bevonata') jelentésben ismeretes (DRS. 12: 121). Ukrán szempontból

¹ Az EWUng. szlavisztikai lektora KISS LAJOS volt. – A szerk.

is valószínűbb az, hogy a szlovákból, magyarból átvett *облок* 'ablak' mellett az *оболок* 'felhő' analógiájára másodlagosan alakult ki az *оболок* 'ablak', amint azt az új ukrán etimológiai szótár szerzői is vélik (EtSIUkrM. 4: 140).

abroncs (3): Szláv eredetije „szóösszetétel, az ósszláv **rǫčь* 'karkötő' főnévnek az **ob* igekötővel ellátott alakja”: a szlávban (sem) szokott igekötő főnévhez járulni, hanem a **rǫka* 'kéz' főnévből képeztek egy **obrǫčiti* '(kézzel) átfog, körbefog, átólel, átkarol' igekötős igét, majd abból az **obrǫčь* főnevet (így KNEZSA 1955: 58, sajnos sajtóhibával). A szláv szó már az átadó nyelvben jelenthetett 'kerék- vagy hordóabroncs'-ot, elvileg minden olyasmit, ami valamit körbefog, így egyes helyeken 'karkötő'-t is (EtSISJaz. 29: 111–4), de az nem igazolható (az idézett szótár ilyen következtetése ellenére sem), hogy éppen a 'karkötő' lett volna az elsődleges jelentése a szláv szónak.

abrosz (3): Szláv eredetije „az ósszláv **o* igekötő és a **brusь* 'fenőkő' összetétele”, tehát a szerzők mintha sulykolni akarnák, hogy a szlávban az igekötők főnevekhez járulnának. A mintául szolgáló EWUng. itt részben modernizálja KNEZSÁT (1955: 59; a sajtóhibákat az idézetben javítom), aki azt mondja, hogy ez „praepositiós összetétel: *o* vagy *u* + *brusь* 'Wetzstein', *brьsnǫti* 'schaben, rasieren' tövével tartozik össze”, vagyis nála még előljárószó szerepel ott, ahol az EWUng.-ban jogosan VPräf (= Verbalpräfix, igekötő) áll, de az EWUng. az igekötőhöz nem igét, hanem valamilyen érthetetlen okból főnevet kapcsol, noha KNEZSA rámutat a *brьsnǫti* igére, amely mind a **brusь* 'fenőkő', mind pedig – **o-* vagy **u-* igekötővel kiegészítve: *obrьsnǫti* ~ *ubrьsnǫti* – az **obrusь* ~ *ubrusь* 'kendő' szóképzési bázisa. Nem siet az olvasó segítségére az ESz. a jelentésképződés magyarázatával sem. Az EWUng.-ot követve a **brusь* 'fenőkő' származékának állítja be a szláv **obrusь* szót, amit első olvasatra, bevallom, nekem sem volt könnyű belátnom. KNEZSA erről meglehetősen lapidárisan csak annyit mond, hogy az **obrusь*-ban lévő **brusь* összetartozik a **brusь* 'fenőkő' és a *brьsnǫti* 'vakar, dörzsöl, borotvál' ige tövével, tehát egyáltalán nem állítja, hogy a szláv 'fenőkő' jelentésű szóból lett az 'asztalterítő' jelentésű *abrosz*. Nem részletezi ugyan, hogy jelentéstanilag mi az összefüggés, de mivel kitér arra, hogy az **obrusь* a szlávban eredetileg 'törlőkendő' volt, s csak később került az asztalra, rájöhetünk, hogy a közös jelentéstanilag ezek között a 'dörzsölés' volt: a *brьsnǫti* 'vakar, dörzsöl, borotvál' ige gyakorító alakja a **brusiti* 'dörzsöl, fen, köszörül', ennek főneve a **brusь* 'fenőkő', amelyhez az élesítendő szerszámot, míg az igekötős **obrusiti* igéé az **obrusь*, amelybe a kezünket dörzsöljük (vö. SIPrasl. 1: 393–4, 399).

akó (14): Az orosz régi *оковь* 'vaspántokkal megerősített fakád mint gabona-mértékegység' csak a XV–XVII. századból dokumentálható (DRS. 12: 330), ezért a XIII. század óta adatolható magyar szó forrásaként komolyan nem jöhet számításba. Furcsa az *оковь* [akov] átírás, mert más helyütt az orosz hangsúlytalan *o* is *o*-val van átírva, vö. *постоянный* [posztojannij] 'állandó' a. (20). A szláv etimológia megadásánál immár rutinszerűen igekötő és főnév összetételét feltételezi az ESz. (az EWUng. nyomán): „**o* igekötő + **ковь* 'vasalás'” (valamilyen megfejthetetlen okból itt még a kikövetkeztetett ósszláv alak is cirill betűs), helyesen: **o(b)* 'körül' igekötő + *kovati* 'kovácsol' ige, majd ebből **o(b)ковь* '(körül)vasalt (fa)edény' (vö. KNEZSA 1955: 61, EtSISJaz. 27: 156–8).

általvető (23): A jelentéstanilag párhuzamként felhozott orosz *перемётные сумы* [peremjotnie szumi] átírásában [peremjotnije ...] lenne várható, hiszen az alkalmazott átírás ZAICZ GÁBOR szerint is a kiejtés érzékeltetésére szolgál (vö. Bevezető, XII).

asztal (41): „ógyházi szláv *stolь* ...” – helyesen *stolь*.

asztalnok (41): „bolgár *столник* [sztolnyik]” – helyesen [sztolnik], „régii nyelvi szerb egyházi szláv *стольникъ* [sztoljnyik]” – helyesen [sztoljnik]; a szavak alapja „a szláv *stolь* ...” – helyesen itt is *stolь*.

balék (52): „bolgár régii nyelvi, nyelvjárási *балѣк* [baluk]...” A bolgár *ѣ* [ə] *u*-val való átírása problematikus, mindenesetre a magyarban nincs előzménye. Kár, hogy a szerzők nem indokolják, ha eltérnek az akadémiai átírási szabályoktól, ahol a bolgár *ѣ* átírása *a* (vö. HADROVICS főszerk. 1985a: 101–3).

bálvány (53): A régi bolgár *бaлванъ* a TESz. óta ismétlődő elírás *бaлванъ* ~ *бaльванъ* helyett (vö. Kniezsa 1955: 591, BEtReč. 1: 29). A [balvany] átírás tehát semmiképpen nem lehet helyes, [balvan]-ra javítandó. A [balvany] transzkriptum ráadásul félrevezető is, mert azt sugallja, mintha az átdadó nyelvből már eleve egy palatális *ny*-re végződő alak került volna a magyarba, holott a *n > ny* palatalizáció ebben a szóban magyar fejlemény.

barát (56): „ógyházi szláv *bratъ, bratrъ*...” – helyesen: *bratъ, bratrъ* (az EWUng.-ban még helyesen).

bátya (60): 2. megoldásként lehetségesnek tartja, hogy a magyar szó „szláv, talán bolgár jövevényszó, vö. bolgár *бааа* [bása], *баме* [bátye], *бамо* [bátyo], *бачо* [bácso] ’báty, bácsi’...” A bolgár alakok, úgy tűnik, az EWUng.-ból vannak átvéve, mivel a TESz. jelzi a hangsúlyukat is, az EWUng. pedig nem. A *бааа* alak tévesen áll itt *бааа* helyett, de hogy nem egyszerű sajtóhibáról, hanem „tudatos” félreolvasásról van szó, azt a [bása] átírás bizonyítja. Ha a magyar átírásban az *á* nem egyszerűen az illabiális, hanem a hangsúlyos illabiális *á*-t akarja jelölni (mert különben mindkét bolgár *a* helyén *á* lenne a transzkriptumban), akkor az átírás még a hibásan felvett bolgár kiinduló alakhoz képest is hibás, mivel a bolgár *бааа* véghangsúlyos (vö. TESz.: *бааа́*), tehát [bástá] lenne helyesen az átírat. A *баме* [bátye] alak átírása helytelen, helyesen (az adott átírásai kulcsban): [báte]. Nem értem, mi tenné valószínűbbé a bolgár eredetet a többi szomszédos szláv nyelvhez képest (így az EWUng. is; a TESz. – helyesen – nem emel ki egy konkrét szláv nyelvet a szóba jöhetőek közül); ha helyesen szerepelt volna *бааа́* [bástá] az első helyen, akkor annyi magyarázatot megérdemelt volna, hogy a bolgár *у* (*št*) hangkapcsolat korábbi (összláv) *tj*-ből származik. Vagyis lehetne a magyar *bátya* éppen a bolgár *бааа́* összláv **batja* előzményéből is, de ebből az következne, hogy már a IX. század előtt került volna a magyarba ez a szó, vagyis a szerzők a kettős honfoglalás felfogását vallják. Ezt én személy szerint nem ellenzem, ám nem értem, hogy a szerzők miért ilyen burkoltan hozzák e kardinális kérdésben vallott nem szokványos álláspontjukat az olvasó tudomására. Ha mégsem ez lenne a szerzők felfogása, akkor végképp nem értem, hogy miért lenne jobb kiinduló alak a magyar *bátya* számára a bolgár *бааа́* [bástá], mint a horvát és szerb *bàća* (~ *báća*) vagy a szlovák *báta* (mindkettő kiejtve kb. [bátya]). – Nem tartom indokoltnak ma már az összláv **batja* mai folytatónak bizonytalan eredetére utaló „talán”-t sem, vö. SIPrasl. 1: 196. – Ami a két bemutatott etimológiai verzió (1. belső fejlemény, 2. szláv jövevényszó) valószínűségi fokát illeti, semmi okát nem látom annak, miért kell a *bátya* belső keletkezésű szóként való kimódolt magyarázatát előnyben részesíteni, hiszen rokonságneveink között nem ritka a szláv eredetű (*déd, unoka*), egyébként is minnek kitalálni olyasmit, amit készen át lehet venni a szomszédától.

batyu (60): Szintén 2. lehetőségként (és szintén egy valószínűtlenül körmönfont „belső keletkezésű” 1. változat után) az ESz. megengedi a szláv eredetet is; az idézett szláv *batъ* ’bot’ azonban helyesen *batъ*, az ógyházi szláv *batogъ* pedig helyesen *batogъ*. A szláv párhuzamok közül méltánytalanul mellőztetik az ukrán *бати́* (az ESz. átírási kulcsában: [batiyh]) ’bot, ostor, korbács; tökféle növények szára, hajtása, indája’, ennek szabályos megfelelője a kárpátaljai (máramarosi) *u-zó* nyelvjáráásokban (vagyis ahol az összláv *конь* ’ló’ szóból nem *кiнь* [kiny], hanem *кунь* [kuny] lett) *бати́* [batiuh] (vö. EtSIUkrM. 1: 150; CSOPEY 1883: 8). Egy ilyen hazai ukrán (ruszin) *бати́* [batiuh] alakból a magyarban a szóvégi *h* elhagyásával törvényszerűen lett *batu* (a szó korai előfordulásainál – 1792., 1800. – a *batyu* mellett mindig ott van a *batu* is, TESz., EWUng., de még a XIX. század első felében is előfordul *batu* alak Fáy András, Vajda Péter, Vörösmarty Mihály munkáiban, HHC). A *batu*-val kezdetben konkuráló, majd azt kiszorító *batyu* *ty*-je lehet tisztán magyar palatalizáció eredménye, de belejátszhatott az *i*-ző kárpátaljai nyelvjáráások *бати́* [batiyh] alakjának *t*’-je is.

bazarórsa (61): „ógyházi szláv *božurъ* ...” (így már az EWUng.-ban is) – helyesen *božurъ* (vö. Kniezsa 1955: 85; TESz.).

bérc (65): Bolgár *бръдце* [bridce] eleve csak téves lehet, mivel a standard bolgárban az *ь* csak *o* előtt fordul elő a lágyítás jelzésére (vö. *бамо* [bátyo] fentebb, *bátya* alatt), az EWUng.-ban is helyesen: *бръдце* (vö. Kniezsa 1955: 596–7). Átírása a szerzők által választott kulcsban [brudce], az

akadémiai átírás szerint [bradce] lenne. Ez is egy olyan eset, amikor a szerzők az EWUng.-ból (vagy más előzményekből) tévesen kimásolt alakból kiindulva koholt magyar olvasatot produkálnak (vö. fentebb, **bátya** alatt a légből kapott bolgár *бáба* [bása] alakot).

berek (65): „A szláv szavak eredete tisztázatlan” – ezt a mondatot el lehetne hagyni vagy módosítani így: „A szláv szavak indoeurópai eredetűek, vö. német *Berg* ’hegy’”, hiszen az összsláv **bergъ* ’part’ pontosan megfelel a mai német *Berg* ’hegy’ ófelnémet előzményének, további párhuzamai vannak az irániban és az örményben (vö. SIPrasl. 1: 203–4).

bodnár (73): „A szláv szavak alapja a szláv **bъdnъ* ’hordó, kád’...” – az EWUng.-ban is még helyesen: **bъdnъ*.

bodza (74): „bolgár *бъзе* [bze], nyelvjárási *бъзбе* [bzse], *бъзие* [bzsie]” – az átírt formák a szerzők által választott kulcsban [buzе], [buzje], [buzie], az akadémiai átírási szabályok szerint [baze], [baze], [baze] lennének; a *zs*-t a magyar átíratban semmi sem indokolja.

bolond (77): Az idézett óegyházi szláv *blъdbъ* helyesen: *blъdbъ* (az EWUng.-ban még helyesen szerepel).

cár (97): „A szláv nyelvekben a gót *kaisar* ’császár’ szóra vezethető vissza, végső forrása pedig a görög; vö. még *cézár*”, ahol (100) viszont már nem esik szó többé a görögörről, hanem arról, hogy „a *Caesar* tulajdonnév talán etruszk eredetű”. A szláv *carъ* < *cēsarъ* szónak is – a germán *kaisar* közvetítésével – ez a *Caesar* tulajdonnév a végső forrása, a görög csak egy mellékvágány, amennyiben a szláv régiségben a germán közvetítette *cēsarъ* mellett *kesarъ* típusú, görög közvetítésű alakok is vannak.

círill (105): *zyrillisches Buchstabe* helyesen: *zyrillischer Buchstabe*; *zyrillisches Schrift* helyesen: *zyrillische Schrift*. A mai német standard és az újabb német nyelvű szlavisztikai szakirodalom egyébként a *kyrillisch* alakváltozatot részesíti előnyben.

cölöp (107): Az idézett óegyházi szláv *stъpbъ* helyesen *stъpbъ*, vö. EWUng. *oszlop* a.; az *oszlop* címszó alatt az ESz. is helyesen hozza az óegyházi szláv alakot, csak valamilyen okból cirill betűkkel: *стлѣнь* (594), ami önmagában véve nem lenne baj, csak egységesíteni kellett volna az óegyházi szláv példák írásmódját az egész szótárban.

csarnok (112–3): Az idézett német *Halla* ’tágas helyiség, terem’ (az EWUng.-ban is még) helyesen: *Halle*.

csere (117): A feltételezett régi keleti szláv alak nem **čeredъ*, hanem **čeredъ*, vö. helyesen EWUng.

csoda (124): A megfelelő „szláv szavak alapja az ószláv *cu-* ’észlel, érzekel’” – helyesen: „ó s - s z l á v *ču-*...”, hiszen az *ószláv* az *óegyházi szláv* szinonimája, a szláv nyelvek közös őse pedig az *összláv*. Más kérdés, hogy – sok más szláv nyelvhez hasonlóan – az ó(egyházi)szlávban is megvan a *čuti* ’érez, észlel’ ige. A *cu-* már az EWUng.-ban is hibás. A szócsaládról részletesebben vö. SIPrasl. 1: 295–7.

debella (136): „Nyelvünkbe a horvát-szerb nőnemű (esetleg a semlegesnemű) alak került át”. – Általában igaz, hogy a magyarban *-a*-ra végződő szláv eredetű melléknemek (*drága*, *puszta*, *tiszta*, *tomba* stb.) egyaránt származhatnak a szláv melléknév akár nőnemű, akár semlegesnemű alakjából, de éppen egy ’nagy testű nő’ jelentésű szó esetében a semlegesnemű alakra való utalás merő pedantériának tűnik, nyugodtan elmaradhatott volna.

deszka (142): Az idézett óegyházi szláv *dъska* helyesen (az EWUng.-ban is): *dъska*.

dolog (152): Az idézett óegyházi szláv *dlъgъ* helyesen (az EWUng.-ban is): *dlъgъ*.

donga (153): „A szó belseji *n* arra utal, hogy az átvétel még a 10. század előtt bekövetkezett...” – helyesen (az EWUng.-ban is): a 10. század v é g e előtt.

dorong (154): Az idézett óegyházi szláv *drogъ* helyesen (az EWUng.-ban is): *drogъ*.

drága (156): Az idézett óegyházi szláv *dragъ* helyesen (az EWUng.-ban is): *dragъ*.

éjfél (171): A strukturális párhuzamként idézett lengyel *pólnoc* helyesen: *pólnoc* (az EWUng.-ban is hibásan).

ellenőr: Ez a szó nem szerepel sem önálló címszóként, sem eldugva az *ellen-* előtagú nyelvújításkori tükörszavak között (176), noha amellett, hogy gyakori szó, egyúttal rendkívül eredeti képződmény is. Éppen ezért magyarázatra is szorul annyiban, hogy nem *ellen + ör* összetétellel, hanem a francia *controleur* részfordításával keletkezett (vö. NyÚSz. 62, 441), vagyis az *ellenőr* tulajdonképpen egy magyar–francia hibrid, mivel *-őr* eleme nem a magyar *őr* főnév (mint a *rendőr*-ben vagy a *vadőr*-ben), hanem a francia *-eur* képző átvétele (mint a *klakőr*-ben vagy a *montőr*-ben). Az EWUng.-ban *ellen-*² alatt fel van ugyan sorolva, de említett specifikuma sem ott, sem a TESz.-ben (*ellen-* 2. alatt) nincs kidomborítva. – Hasonló képződmény a horvát *redar* 'rendőr', amelynek ihletője a magyar *rendőr* volt: a szláv eredetű magyar *rend*-ből „visszaszámolt” horvát *red*-hez az immár elavult szláv *-ar* (a produktív *-nik* helyett) a magyat *-őr* hatására járult (vö. NYOMÁRKAY 1989: 344).

fasiszmus (200): „A náciizmus ... elnevezéssel szemben szovjet mintára a *fasiszmus* és *fasiszta* szavakat a németekre is kiterjesztették.” – Talán inkább o r o s z mintára, hiszen nyelvi hatásról van szó (amely mögött természetesen ott volt egykor a szovjet ideológia is), valamint a kiterjesztés nemcsak a németekre, hanem a spanyolokra, szlovákokra, magyarokra (vö. *Horthy-fasiszmus*) és másokra is vonatkozott.

fehérnép (203): Az idézett szlovák *biele pohlavie* 'fehérnép', tulajdonképpen 'fehér nem' mellett figyelemre méltó párhuzam még a lengyel (XVI. századtól) *biala głowa*, később *bialogłowa* 'fehérszemély', tulajdonképpen 'fehér fej' (TESz.; SIPXVIw. 2: 92–5) és a szlovákkal egyező szerkezetű, szintén a XVI. századtól *biala pleć* 'fehérnép', tulajdonképpen 'fehér nem' (SIPXVIw. 2: 105); a lengyel kifejezések már a XVI. század közepén széles körben el voltak terjedve, míg a magyarban a hasonlók közül csak a *fehércseléd* dokumentálható a XVI. század végétől (1589.), a többi csak a XVII. század legvégétől (*fehérnép*, 1700.), illetve a XVIII. század derekától (*fehérszemély*, 1760.). A *fehércseléd* pontos ukrán megfelelőjét (*біла челядь*) az EWUng. és a TESz. is közli, talán itt sem ártott volna megismételni. A ma már elavult ukrán kifejezés koráról egyelőre annyit lehet mondani, hogy 1650 előtt már biztosan megvolt, mivel a XVI. század egészének és a XVII. század első felének nyelvemlékeit feldolgozó, még befejezetlen ukrán nyelvtörténeti szótár a *бѣлий* 'fehér' címszó alatt előreutal a valamely később megjelenő kötetben a *челядь* 'cseléd' címszó alatt keresendő *білая челядь* kifejezésre (SUMXVI 3: 150). Képzéséhez az ötletet a lengyel szolgáltathatta, mivel a 'fehérszemély' lengyel *biala głowa* ~ *bialogłowa* (tulajdonképpen 'fehér fej' – a férjes asszonyok fehér főkötő viseletéről) elnevezése tükörszóként (*білая голова*, 1567. – SUMXVI. 6: 253), illetve jövevényszóként (*білоглова*, 1575. – SUMXVI. 3: 147–8) már a XVI. század második felében meghonosodott az ukránban. A *fehér-* előtagú, nőket jelölő többi magyar összetétel előfordulását bő évszázaddal megelőző 1589. évi *feier cheled* adat – a lengyel fehérnépek társaságát nem kimondottan kerülő – Balassitól való. Időrendi és szóföldrajzi, valamint művelődéstörténeti okokból ezért nem kizárt tehát, hogy ebben a speciális „női” jelentésben a *fehér-* szláv mintát tükröz.

fehérorosz (203–4): Lehetséges, hogy ez a népnév középkori magyar találmány. A kutatás jelenlegi állása szerint ugyanis elsőként a „Szent Kinga élete (Vita Sanctae Kyngae)” című 1317 és 1329 között keletkezett, magyar forrásokra is hivatkozó latin nyelvű műben fordul elő ez az etnonima, mégpedig II. András király Kálmán fiának a titulájában (Rex autem Colomanus regis Bele germanus fuit rex Ruthenorum Alborum) azzal kapcsolatban, hogy a gyermek Kálmán az 1210-es években néhány évig halicsi uralkodó volt, 1217-ben ottani királlyá is koronázták (vö. ŁATYSZONEK–BELI 2006: 82–5).

fertály (211): „A német szó magyar közvetítéssel a szláv nyelvekbe is átkerült.” – Helyesen: e g y e s szláv nyelvekbe is átkerült, mégpedig a közvetlenül szomszédosakba, például a szlovákba: *fertál* 'hossz- és területmérték' (NEWERKLA 2004: 242), a ruszinba: *фѣрталъ* '(óra)negyed' (CSOPEY 1883: 416) vagy a horvát-szerbibe: *fertalj* ~ *frtalj* ~ *vrtal(j)* 'többféle mértékegység negyede' (HADROVIC 1985b: 229–30). A kicsit is távolabbiakban a szó vagy nincs meg egyáltalán, vagy közvetlenül a németből került, mint a lengyel *wiertel* ~ *wirtel* 'negyed' (BRÜCKNER 1927: 617).

Fiastryúk (213): A szláv párhuzamok jelentése – a TESz.-szel és az EWUng.-gal szemben – itt hiányzik (orosz *утинное гнездо* 'kacsafészek', lengyel nyelvjárási *Kwoczka z kurczętami* 'kotlós kiscsibékkel'), így az ezeket a nyelveket nem ismerő olvasó számára nincs értékük, noha különösen a lengyel népnyelvi alak képíleg teljesen pontos mása a magyarnak.

galamb (242): Az idézett óegyházi szláv *golobъ* helyesen (az EWUng.-ban is): *golobъ*. Az orosz *голубъ* [golub] átírás az akadémiai szabályoknak megfelel, de a szótáron belül nem következetes, vö. pl. *царь* [carj] (97).

gally (243): „Szláv, valószínűleg szlovén jövevényszó...” – A szlovén eredet csak akkor lenne valószínű, ha bizonyítható lenne, hogy a *gally* a Dunántúlról terjedt el (vö. KNEZSA 1955: 178). Mivel erre utaló nyom nincs, nyilván a nyelvterület belsejében asszimilált hazai („pannóniai”) szlávok nyelvéből származik. „A szó valószínűleg az ősszláv alapnyelvben jött létre” – ez helyes, de informatívabb lenne, ha hozzáfűznék a szerzők, hogy az ősszláv **golbъ*, amely eredetileg csupasza, lombjától megfosztott faágat jelentett, a **golbъ* 'csupasza' melléknév főnévi származéka (SlPrasl. 8: 75–76).

gerenda (251): Az idézett horvát-szerb *grenda* (így az EWUng.-ban is) helyesen: *greda*.

gerlice (251): Az idézett bolgár *гърлица* (így az EWUng.-ban is) eleve képtelenség (vö. fentebb **bérc** alatt), helyesen: *гърлица*; így természetesen a [gerlica] transzkriptum is légből kapott, helyesen (a szótár szokásos átírásában): [gurlica], az akadémiai szabályok szerint: [garlica].

glasznoszty (253): Az orosz *гласность* 'nyilvánosság', *гласный* 'nyilvános', 'végső soron' természetesen nem az orosz *глас* 'hang' szóra vezethető vissza, hanem annak hasonló jelentésű, de az orosz irodalmi nyelvbe az egyházi szlávból átvett délszláv eredetű *глас* változatára. Paradox módon ez a szovjetizmus tehát egyházi szláv eredetű (ilyen egyébként maga a *szovjet* is, vö. 806).

gomba (255): „A szó belseji *m* arra utal, hogy az átvétel a 10. század előtt már megtörtént...” – helyesen (az EWUng.-ban is): a 10. század vége előtt (vö. fentebb *donga* a. is). A párhuzamok közül az EWUng.-ból átvett *csombor*-t valami mással (pl. *abroncs*, *donga*) kellett volna helyettesíteni, vagy fel kellett volna venni címszóként a *csombor*-t, mert jelenleg ez az utalás nincs elvarrva.

goromba (257): „A szó belseji *m* azt mutatja, hogy az átvétel még a 10. század előtt megtörtént...” – helyesen (az EWUng.-ban is): a 10. század v e g e előtt (vö. fentebb *donga*, *gomba* a. is). „A magyar szó a szláv melléknév nőnemű alakjának az átvétele lehet?” – ebben az esetben vajon miért maradt el a szláv semlegesnemű alak átvételének az EWUng.-ban még megemlített lehetősége? Hiszen a *goromba* melléknév – és szláv előzménye – nemcsak személyre (pláne nőszemélyre...) vonatkozhat(ott), hanem szóra, cselekedetre stb. is (vö. ezzel szemben a *debella* címszó alatt szóvá tett eljárását, amikor az egyértelműen nőnemű személyre vonatkozó szó esetén a biztonság kedvéért azért nem zárják ki a szerzők a semlegesnemű szláv melléknévből való átvétel eshetőségét sem).

gyanta (267): Az egész szócikkben elsikkad az a nem mellékes körülmény, hogy a *gyanta* < *gyantár* legrégebben dokumentált jelentése a magyarban 'borostyánkő'; egyébként a szócikkben felsorolt összes idegen nyelvi adat jelentése helyesen nem 'gyanta', hanem 'borostyánkő' (a TESz.-ben ez még teljesen világos, a szerzők nyilván az e tekintetben sokkal zavarosabb EWUng.-ot követték). „Orosz közvetítéssel elterjedt balti eredetű szó” – a szó az oroszban biztosan nem balti eredetű (TRUBAČEV 1980; vö. „Csak annyi bizonyos, hogy az orosz szó kései átvétel, de aligha a litvánból” – KNEZSA 1955: 833).

ikra² (330): Az orosz *икры* [ikrü] átíratban következtelenség tapasztalható az orosz *ы* kezelésében. A korábbi példákban ugyanis az akadémiai szabályok szerint *ы* > *i*, vö. *постоянный* [posztojannij] *állandó* a. (20), *перемётные сумы* [peremjotnije szumi] *általvető* a. (23), később is *копыто* [kopito] *kapta* a. (378), *пырей* [pirej] *perje* a. (634) stb.

inas (334): Az EWUng.-ot követve a szótár két etimológiai verziót kínál, első helyre helyezve a sokkal gyengébbet, ám a szót „belső fejleményként” magyarázót. Ezt az eredetileg BERNÁTH BÉLÁTÓL származó naiv ötletet – miszerint az *inas* a finnugor eredetű *in* főnévből képzett *inas* melléknév főnevesülése lenne (MNy. 1991: 345–6) – az EWUng. és nyomában az ESz. úgy karolja fel, hogy az

szinte önmaga paródiájába csap át: „A jelentés fejlődésére vö. *inaskor* 'pubertás, serdülőkor', azaz tulajdonképpen 'az izmok, inak megerősödésének ideje'." Hogy elég *inas*-e már egy *inas* ('kamaszfiú'), az a „Jancsi és Juliska” című Grimm-mese boszorkányának a szempontja lehet; ez az enyhén kannibalisztikus kép a BERNÁTH BÉLA által az Érdy-kódexből idézett „Inaskor, mykoron emberben mynd weer mynd erey neweködik” passzusból sem következik, hiszen ha – mint BERNÁTH vélte – az *erey* itt 'inai'-t jelent (amit én már a számbeli egyeztetés miatt is kétlek), akkor az éppen amellet szól, hogy az *inaskor* összetétel első tagjában szereplő *inas*-t e mondat szerzője nem asszociálta az 'in' jelentésű *ér*-rel (mert akkor **ereskor*-t írt volna vagy fordítva: **inai*-t). Az ESz. elhallgatja egyébként, hogy érvelésében erre a XVI. századi *inaskor* adatra hivatkozik, ezért a gyanútlan olvasó – ha nincs éppen a keze ügyében az EWUng. – azt is gondolhatja, hogy a mai *inaskor* szónak van valahol (pl. a nyelvjárásokban) ilyen – a mai magyar köznyelv szótáiraiban nem jegyzett – jelentése. Ez természetesen lehetséges, mert amely vidéken az *inas* 'fiú(gyermek)' (ÉKSz.²), ott a 'gyermekkor' lehet *inaskor* ma is, legfeljebb (még) nem szótárzták. A köznyelvi használatra orientált Magyar Nyelvtörténeti Korpuszban a jelentéstani fogódzóként hivatkozott *inaskor* mindössze háromszor fordul elő, s ez a három XIX. század végi – XX. századi adat nem értelmezhető a kontextusok alapján általában 'pubertás, serdülőkor'-ként, mert mindhárom esetben a szóban forgó személyeknek ténylegesen a mai értelemben vett *inas*-ként ('tanonc') szerzett élményeiről van bennük szó (HHC). Az *inas* minden tekintetben alaposan kidolgozott szláv etimológiája iránt (< *junoš* ~ *junoša* 'ifjú', KNEZSA 1955: 223, TESz.) az EWUng. nyomán az ESz. két, szintén BERNÁTH BÉLA fentebb hivatkozott cikkéből vett érvel próbál kételyt ébreszteni. Az egyik hangtani: a *juhar* ~ *ihar*, *juhász* ~ *ihász* párokkal szemben a magyarban nincs dokumentálva **junos* változat. Ez az érv meglehetősen súlytalan, hiszen de jó is volna, ha mindig minden közbeeső láncszem hiánytalanul az etimológus rendelkezésére állna. A másik jelentéstani: „Jelentéstani szempontból nehézséget jelent az is [Mi még? Nincs más jelentéstani kifogás a szócikkben. – Z. A.], hogy a 'fiatal, ifjú' jelentés nyelvmemlékeinkből nem adatolható, és ez is valószínűbbé teszi a belső fejleményként való eredeztetést.” Ez nyilvánvaló félreértés, hiszen ellentmondásban áll a magában a szócikkben néhány sorral feljebb az *inaskor* kapcsán kifejtettekkel, meg természetesen a nyelvtörténeti tényekkel is, hiszen a szó legkorábbi adatának (1524.) a jelentése a mintául szolgáló EWUng. szerint is 'heranwachsender Junge' ('serdülő fiú'). Ez az okfejtés már az EWUng.-ban is zavaros, ott azonban bővebb, mivel felhívja a figyelmet arra is, hogy a régi nyelvmemlékekben az *inas* (vajon milyen jelentésben?) nem azonos az *ifjú*-val, hanem határozottan megkülönböztetik attól. Ez a szintén BERNÁTH BÉLÁTól átvett érv semmiképpen nem erősíti a „belső fejleményként való eredeztetés” mellett szóló érveket. Visszatérve a fenti kissé bizarr képhez: a BERNÁTH által idézett 1623. évi „Vének, Ifjak, Serdülő Inasok” felsorolásban tényleg ezek a szegény *inasok* lennének a leginasabbak? Vagyis amit BERNÁTH mond, annak van köze a szó jelentéséhez (az *inas* a *gyermek* és az *ifjú* szavak által jelölt korosztályok közötti átmeneti életkorban lévő fiút – kamaszfiút – jelentett eredetileg, ezért nem mosták össze egyikkel sem), de nincs köze a szó etimológiájához, továbbá semmi esetre sem mond ellent a szláv *junoš* ~ *junoša* 'ifjú' szóból való eredeztetésnek, legfeljebb arra mutat rá, hogy az *inas* nem luxusjövevényszóként került a nyelvünkbe, hanem átvételét e köztes korosztály megnevezésének a szükségessége diktálta (a *kamasz* ugyanis ekkor még javában egy kutyafaját jelentett, vö. 370).

iszap (345–6): Az „egyházi szláv *исърънь*” adat elől elmaradt az az EWUng.-ban még meglévő információ, hogy ez szerb egyházi szláv adat, ami az egyjeres (csak *ь*-t használó) helyesírás értelmezése miatt lényeges (etimológiailag ugyanis **isърънь* lenne ez az alak).

izgága (348): „A szláv szavak az összláv **iz* (igeikötő) + *gaga* 'kiégés' alakra vezethetők vissza” – az *igeikötő* + *főnév* típushiba (vö. fentebb *abroncs*, *abrosz*, *akó* stb. a. mondottakat). Ez is deverbális főnév a szlávban, alapja az **iz* (*izъ*) 'ki-' igeikötővel a **zegtī* (< **gegtī*) 'égni' ige nem adatolható, de feltehető *gog*-tőváltozatot tartalmazó gyakorító alakjából képzett ige, amelynek *-o*-jából nyúlással lett *-a-* a belőle képzett főnév tövében (vö. EtSISJaz. 9: 27).

jegenye (354): Az orosz adatként idézett *ягнядие* [jagnjagyije] 'fekete nyárfák' szót hiába keresnénk modern orosz szótárakban, valójában egyházi szláv adatról van szó (az EWUng.-ban még helyesen), vagyis orosz másolatban fennmaradt délszláv alakról (vö. EtSISJaz. 1: 56). A [jagnjagyije] átírás önmagán belül is következetlen: ha az orosz *d'* > magyar *gy*, akkor az orosz *n'* miért > magyar *nj* (és nem > *ny*)?

-ka/-ke (361): „Kicsinyítő képzőbokor. Az egyszerű kicsinyítő *-k* és a szintén kicsinyítő funkciójú *-a/-e* összetételéből keletkezett az ősmagyar korban.” – Elvarratlan szál: a kicsinyítő *-a/-e* képzőről szó esik a maga helyén (1), az egyszerű kicsinyítő *-k* képzőről azonban nincs külön szócikk, de még csak egy példa sem.

kaloda (369): Az idézett szlovén *kalada* még az EWUng.-ban is helyesen: *klada*.

korong (436): „A magyar szó belseji *n* arra utal, hogy a kölcsönzés már a 10. század előtt lezajlott...” – helyesen: a 10. század *v é g e* előtt.

-kó/-kő (414): „Kicsinyítő képzőbokor. Az egyszerű kicsinyítő *-k* és a szintén kicsinyítő funkciójú *-ó/-ő* összetételéből keletkezett feltehetően még az ősmagyar korban.” – Elvarratlan szál: a kicsinyítő *-ó/-ő* képzőről szó esik a maga helyén (582), az egyszerű kicsinyítő *-k* képzőről azonban nincs külön szócikk (vö. fentebb *-ka/-ke* alatt is).

korsó (437): „ukrán nyelvjárási *корсага* [korcsaga]...” – az átírás helyesen: [korcsaha].

ködmön (442): „orosz régi nyelvi *кѣгмань* [kudmanj] ... orosz nyelvjárási *когман...*” – a legkorábbi orosz alak *кѣдмань* 1280-ból, a jerek vokalizációja, illetve kiesése utáni időből való (SDR. 4: 349), tehát átírása helyesen [kodman], vagyis mintha már *кодман* volna éppen úgy, mint helyesen az idézett nyelvjárási alak is lenne.

lanka (474): „A magyar szó belseji *n* arra utal, hogy a kölcsönzés már a 10. század előtt lezajlott...” – helyesen: a 10. század *v é g e* előtt.

lencse (483): „bolgár *лѣца* [lencsa]” – az átírás helyesen természetesen [lesta] lenne. Nem értem a bolgár *ц* [scs] átírást [st] helyett (vö. még alább *mostoha*, *nyüst* a. is); még szerencse, hogy a szerzők nem ragaszkodnak hozzá az egész szótárban, vö. helyesen: *плат* [plast] *паласт* a. (609), *пест* [pest] a. (635), *шуглец* [stiglec] *тengelic* a. (837).

lengyel (483): „órosz **lędźsanь...*” – helyesen **lędźanь*, ami a **lędźaninь* többes számú birtoke esete (az EWUng.-ban még helyesen). „Az orosz szó és feltehető előzménye, a **lędo* 'irtvány, szűzföld' csupán bizánci görög és arab források alapján következtethető ki” – ez csak a **lędźaninь* származékra érvényes, a **lędo* folytatói megvannak számos szláv nyelvben, többek között magában az oroszban is, vö. orosz régi nyelvi és nyelvjárási *лѣдо* 'irtvány' (EtSISJaz. 15: 44–8). (Az EWUng.-ban még ez is helyesen.)

lett (486): „Ennek forrása a *Late* folyónév Vilnius környékén” – helyesen *Late* folyónév Lettországból a litván határ közelében (így a hibás *Late* alaktól eltekintve az EWUng.-ban is; vö. még VASMER, RussEtWb. 2: 19). A lettben nincs *l* betű, Vilnius pedig Litvániában van. Itt a szerzők visszanyúltak a TESz.-ig (ami Vilniust illeti), ott azonban nincs *Late*.

máz (522): Az idézett orosz *мазь* [maz] 'kenőcs' helyesen *мазь*, átírása az akadémiai szabályok szerint így is rendben van, de ha az ESz. házi átírásában a *царь* [carj] (97), *медведь* [medvedj] (524) a szabály, akkor a következetesség miatt itt is [mazj] kellene.

mérce (531): „Ezek előzménye a szláv *mera* ...” – helyesen: *měra* (már az EWUng.-ban is hibásan).

mészáros (534): Az idézett ukrán nyelvjárási *м'ясарь* [mjaszar] helyesen *м'ясарь* (az ukránban egyáltalán nincs *ъ* betű) és átírása a következetesség kedvéért [mjaszarj] lehetne, vö. fentebb a *máz* a. mondottakat

mostoha (550): Az idézett bolgár *мащеха* [mascseha] átírása helyesen természetesen [masteha] lenne.

motolla (550): Egy felesleges *-r-* csúszott be több szláv alakba: „bolgár *мортовила* [mortovila], orosz *мортовило* [mortovilo], szlovák *mortovidlo*” – helyesen: bolgár *мотовила* [motovila], orosz *мотовило* [motovilo], szlovák *motovidlo* (az EWUng.-ban még helyesen).

murok (554): A *морковь* [morkov] átírásához vö. a fentebb *máz* a. mondottakat.

nyüstitől (581): Az idézett bolgár *нишци* [nyiscsi] átírása helyesen [nisti]; ez nem „a bolgár régi nyelvi *ниш* [nyity] szóra” (ennek átírása egyébként [nity] lenne, bolgár nyelvjárásokban megvan), hanem az ósszláv *nitъ* ’fonal, cérna’ szóra vezethető vissza (vö. Kniezsa 1955: 358; BETReč. 4: 667).

óriás (591): „orosz *варяг* [varjag], óorosz *varjazi* (többes szám)...” – a szimmetria kedvéért lehetne „orosz *варяг* [varjag], óorosz *варязи* [varjazii] (többes szám)...” – Az orosz *варяг* ’az oroszországi északi népek egy csoportjának tagja’ értelmezése nemcsak túl hosszú, hanem túl általános, sőt félrevezető is, mivel „északi népeken” (*народы Севера*) az oroszban nem a skandinávokat, hanem az európai Oroszország és Szibéria részben vagy egészben az északi sarkkörön túl élő kis őshonos népeit szokták érteni (aleut, lapp, itelmen, ket stb.); lehetne az értelmezés itt is ’varég, normann’, mint egy sorral lejjebb az orosz szó forrásául szolgált ónorvég **váringr* esetében.

orosz (592): A hangtani párhuzamként felhozott orosz *рысь* ’hiúz’ [rüs] átírása duplán következtlen (az akadémiai átírás szerint [risz], az ESz. „házi” átírása szerint [riszj] lenne várható, vö. *настырь* [pasztírj] 624), vö. fentebb az *ikra*², illetve a *máz* a. mondottakat.

ösztoke (602): Az idézett szláv szavak forrása természetesen nem a „szláv **iz* igekötő és a *тыкъ* ’szúrás, lökés’ lehetett”, vagyis itt sem *igekötő* + *főnév* összetételről van szó (helytelenül az EWUng.-ban is; vö. fentebb *abroncs*, *abrosz*, *akó*, *izgága* stb. a. mondottakat), hanem az **iz* (< *ъз*) ’ki’ és *тыкати/тыкноти* ’szúr, bök’ elemekből álló igekötős igéből képzett főnévről (vö. EtSISJaz. 9: 85).

pagony (606): A szláv szavak ósszláv előzménye itt sem *igekötő* + *főnév* összetétel (vö. az előbbi *ösztoke* a. mondottakat), hanem egy **rogъnati* ’üz, hajt’ igéből képzett *rogonъ* ’hajtás, hajtóvadászat’ főnév (vö. Kniezsa 1955: 372). A már a TESz. által is túldramatizált „jelentéstani nehézségeket” nem látom sehol, hiszen ’az erdőnek az a része, amely a vadászok és a hajtók között van’ (1803.) kiváló hidat képez a szláv ’hajtóvadászat’ és az újabb magyar ’erdő’-féle jelentések között, maga az ’erdő’ jelentés sem sokkal régebb óta van dokumentálva (1780.), azt meg, hogy a XIV. század óta adathozható ide sorolt földrajzi neveket éppen a már egyszerű ’erdő’ és nem mondjuk egy ’vadászterület’ jelentésű magyar szó motiválta-e, sőt egyáltalán a magyar (és nem a szláv) szó motiválta-e, abban nem lehetünk biztosak. Az EWUng. ez utóbbi lehetőséget is megemlíti, mégpedig nézetem szerint nagyon helyesen, mivel a *pagony* (vagy szláv előzménye) tulajdonnévként a magyar(országi) forrásokban bő négy száz évvel megelőzi a magyar *pagony* szó első köznévi előfordulását.

panasz (611): Itt csak örömmel nyugtázok a sok szláv „igekötős főnév” után üdítő kivételként egy korrekst megfogalmazást: „Ezek [ti. a felsorolt szláv szavak] előzménye a szláv **po* <igekötő> + **nos-* ’visz, hord’ ige lehet.”

parancsol (617): korai volt az iménti öröm, ennek az igéneknek a szláv előzménye megint „igekötős főnév” lett (ráadásul itt egy igealakot vélnek főnévnek a szerzők): „A szláv szavak a szláv **po* igekötőből és a **rъčiti* ’kézbesít’ főnévből [!] álló összetételre vezethetők vissza.” Egyébként a **rъčiti* ’kézbesít’ önállóan nem fordul elő a szláv nyelvben (ahogy a németben sincs **händigen*, csak *ausländigen* ’kézbesít’), Kniezsa (1955: 388) is a *po* + *rъčiti* igekötős igének, nem egyedül a **rъčiti*-nak tulajdonítja az elsődleges ’kézbe ad, kézbesít’ jelentést, amelyből a ’rähagy, rábiz, megparancsol’-féle jelentések a szláv nyelvekben kialakulhattak.

parlag (619): Újabb „igekötős főnév”, a megfelelő szláv szavak ugyanis az ESz. szerint „a szláv **per* igekötőből és a **logъ* ’fektetés’ főnévből álló összetételre vezethető vissza...” Az igekötő természetesen ebben az esetben is igehez járult: **per-ložiti* (< **per-logiti*), majd ebből **perlogъ* deverbális főnév.

párol (620): Az idézett ósszláv **parъ* (így az EWUng.-ban is) helyesen: *parъ* (vö. orosz *пар*).

pászta (623): Az ESz. általában nem közli a horvát-szerb intonációkat, ebben az esetben kivételt tesz, azonban az idézett *pōstāt* helyesen: *pōstāt*. – A szerzők szerint ez a szláv szó is egy „igekötős

főnév”: „a szláv **po* igekötőből és a **statb* ’állás’ főnévből álló összetétel...”; valójában a *po-stati* > *postati* igéből képzett deverbatívum.

paszuly (624): Az újjörög *faszoúli* (< *φασούλι*) átirása problematikus, az akadémiai szabályok szerint *faszúli* (HADROVICS főszerk. 1985a: 213–4) lenne, ami lényegesen közelebb állna a valós kiejtéshez, és jobban szolgálná a szerkesztői szándékot is („a görög betűket pedig a k i e j t é s s z e r i n t latin betűkkel írjuk át”, XII; az én kiemelésem. – Z. A.).

pata (624): Alapítan az a már a TESz.-ben is hangoztatott, itt is megismételt aggály, miszerint „a *pata* szó szláv eredetét az teszi bizonytalanná, hogy a magyar hangrendi kiegyenlítődésként inkább az *e* hang irányába volna várható”. Éppen ellenkezőleg, egy megfelelően régi, bár már denazalizált *-e-t* tartalmazó szláv **peta* nem is adhatott volna mást a magyarban, mint *pata* (vö. *četa* > *csata*), mivel a hangrendi kiegyenlítődésként régi szláv jövevényszavainkban általában a szláv szó hangsúlyos magánhangzója „vezényelte” (vö. HELMSKI 1991.), márpedig az ősszláv **pęta* – az orosz *namá* tanúsága szerint – biztosan véghangsúlyos volt. Ha viszont a szó későbbi – amire van esély, mert a középkori személynévi adatok idetartozása merőben hipotetikus –, akkor egy cseh *pata*, szlovák *päta* átvétele esetén az egész probléma fel sem merül.

paták (624): A megfelelő szláv szavak nem „a szláv **po* előljáró és az ’áramlás’ jelentésű *tokb* főnévből álló összetételre vezethetők vissza”, hanem **potokb* a **po-* igekötővel a **tek-ti* ’folyni’ igéből képzett *potekti* igéből képzett főnév (’[víz]folyás’).

patkó (626): „A szláv szavak a szláv **podb* előljáróból és a ’kovácsolás’ jelentésű *kovb* [helyesen: *kovb*] ~ *kova* főnévből álló összetételre vezethetők vissza.” – A szláv **podbkovb* ~ **podbkovala* főnevek is deverbatívumok, **podb* ’alá’ igekötővel a **kuti*, *kovb* ’kovácsol’ igéből képezett **podbukti*, *podbkovala* tkp. ’alákovácsol’ ige főnévi származékai.

pázsit (627): Szláv eredetije szintén nem **pa* + *žitb* előljárós főnévi szerkezet, hanem a **po-* igekötővel a *žit* ’él’ igéből képzett *požit* ige főnévi származéka (a *po-* igekötő főnévi származékokban gyakran *pa-*, vö. VASMER, RussEtWb. 2: 297, 300).

pecér (627): Zavaró, hogy az ősszláv alakok ebben a szócikkben valami miatt cirill betűkkel vannak írva: *пѣсь* (ez még ebben a „kódban” is hibás, az EWUng.-ban is, bár ott latin betűs), helyesen *psъь*, *пѣсарь* helyesen *psarь*.

per¹ (632): Az idézett óegyházi szláv *pręti*, *pręti se* helyesen (még az EWUng.-ban is): *pręti*, *pręti se*.

petrence (636): Az idézett ősszláv **pęro* ’emelet stb.’ helyesen (még az EWUng.-ban is): **pęro*.

pince (641): Az idézett ukrán *пивниця* [*pivnyica*] (így az EWUng.-ban is) helyesen: *пивниця* [*pivnicja*], az ősszláv **pivó* helyesen (még az EWUng.-ban is): **pivo*.

pisztráng (645): Az ukrán nyelvjárási *псмыг* átirása természetesen nem [psztrug], hanem [psztruh].

plajbász (647): Az idézett német *Bleiwieß* (még az EWUng.-ban is) helyesen: *Bleiweiß*.

podcok (649): Az idézett orosz nyelvjárási (valójában ukrán) *пацюкь* (így az EWUng.-ban is) helyesen: *пацюкь* vagy akár *пацюк* (a XIX. század végi Dal’-szótárból származó adatban a szóvégi *ь*-nak már nincs jelentősége); átirása mindkét esetben [pacjuk], ez itt valamiért az ESz.-ben elmaradt.

pogány (651): Az idézett óegyházi szláv *poganь* (így az EWUng.-ban is) helyesen: *poganь* (vö. StsIsl. 457); „orosz nyelvjárási *погань* [pogany]” – helyesen orosz egyházi szláv *погань* [pogan] (elírás már a TESz.-ben is; a SREZNEVSKU-szótárból vett adat eleve nem lehet „nyelvjárási”, legfeljebb régi és/vagy egyházi szláv). Egy ilyen látszólag apró elírás dezinformációs potenciálját a magyar olvasó számára igazából a rajta alapuló [pogany] transzkriptum növeszti naggyá, mert azt sugallja, mintha a magyar szóvégi *-ny* a forrásnyelvi szláv alakból következne.

pohárnok (651): A moldvai szláv (alapjában véve ukrán nyelvű) oklevelekben, de csak speciális helyi, moldvai szóként a XV. századtól előforduló *пахарник* (SSUM. 2: 130) átirása helyesen nem [paharnyik], hanem [paharnik], a *пъхарник* ennek csak írásváltozata, nincs tehát [puhurnyik]. Semmi esetre sem lehet keleti szláv jövevényszó, mert a tulajdonképpeni ukrán nyelvterületről nincs rá ada-

tunk. Megtévesztő módon állítja az ESz., hogy „ezt a méltóságot gyakran említik a korai szláv oklevelek”, mert hiszen ez az állítás csak a *m o l d v a i* szláv oklevelekre érvényes (az EWUng. e tekintetben korrektil fogalmaz). Véleményem szerint ezt a verziót már az EWUng.-ba sem kellett volna felvenni, hiszen KNEIÉZSA (1955: 720–1) és a TESz. méltán elutasító álláspontja óta semmiféle új adat nem merült fel a magyar *pohárnok* szláv vagy román eredete mellett, egy népszerűnek szánt etimológiai szótárban pedig egy ennyire megalapozatlan verziót végképp felesleges tárgyalni.

pondró (653): A magyar szónak megfelelő szláv szavak „a szláv **po* igekötő és a -**norv* ’behatoló, elbújó, lebukó’ igenév összetételére vezethetők vissza”. Valójában az összsláv **ponorv* (~ **ponorv*) is deverbális főnév a *po-neri* ’elmerül, lebukik’ igéből (vö. KNEIÉZSA 1955: 435, BORYS 2005: 423).

poroszló (656): Az idézett bolgár régi nyelvi *npícmaв* (így az EWUng.-ban is) helyesen: *npucmaв*. – Ez sem a **pri* előjárószo és a **stavb* ’állítás’ szavak összetétele, hanem a *pri-staviti* ’odaállít, melléállít’ igekötős igéből képzett főnév.

posztó (657–8): Ez sem a **po* előjárószo és a **stavb* ’állítás’ szavak összetétele, hanem a *po-staviti* ’felállít’ igekötős igéből képzett főnév.

povedál (658–9): Az idézett összsláv **vědati* (még az EWUng.-ban is) helyesen: *vědati* (hacsekkel, nem pedig rövidségjellel az *e* fölött). – „Szlóvak jövevényszó, amely a horvát-szerb és a szlovén közvetítésével is nyelvünkbe kerülhetett...” – meglepő kerülőút. Valójában (így KNEIÉZSA 1955: 443, TESz. és lényegében EWUng. is) a szlovák mellett, azzal párhuzamosan származhat a szomszédos déli szláv nyelvekből is.

pózna (659): „Szláv, közelebről talán kárpát-ukrán jövevényszó...” – Az EWUng. nyomán az ESz. itt felülbírája KNEIÉZSÁT (1955: 444), aki időrendi és művelődéstörténeti okokból a kárpátukrán kategorikusan kizárta a magyar *pózna* szóba jöhető szláv forrásai közül. Az idő azonban KNEIÉZSÁT látszik igazolni: az új ukrán etimológiai szótár szerint a kárpátukrán *naeъz, naвzuna, naъz* stb. maga is a szlovákból származik (EtSIUkrM. 4: 249).

pribék (663): A hovát-szerb *prebъeg* „a horvát-szerb *pre* igekötő és a *beg* ’menekülés, futás’ főnév összetételére vezethető vissza” (csupán a következetesség miatt helyesebb lenne *bъeg*-et írni, ha már a *prebъeg*-et boncolgatjuk, de az EWUng.-ban is így van). Az EWUng. emellett még megengedi, hogy a szó lehet a *pribъegavati* ’odefut’ ige főnévi származéka is. KNEIÉZSA (1955: 446) szerint egyaránt lehet mindkét igekötő (*pri-* és *pre-*) az átvett szóban. Az biztos, hogy a **priběgъ* és a **preběgъ* egyaránt deverbális főnévi származék, nem pedig „igekötős főnév” a szlávban, vö. mai horvát-szerb *prebъegavati* ~ *prebъegavati* / *prebъegnuti* ~ *prebъegnuti* ’átszökik, átáll (az ellenséghez), dezertál’, *prebъeg* ~ *prebъeg* ’(katona)szökevény, dezertőr’.

pulóver (670): „A *pulcsi* [1958] elvonással jött létre a *pulóver* főnévből *-i* kicsinyítő képzővel.” – Nem inkább *-csi* kicsinyítő képzőbokkal? (Vö. 118.)

repce (691): Az idézett összsláv **rěpa* (még az EWUng.-ban is) helyesen: *rěpa* (hacsekkel, nem pedig rövidségjellel az *e* fölött).

reték (694): Az idézett orosz *редька* [reggka] átírása helyesen: [regyka], az ESz. házi szabályai szerint esetleg [redjka]. – „Szavunk magyar [!] nyelvi előzménye **redky* lehetett, ami arra utal, hogy az átvétel a 11–12. században történt meg.” Szavunk *s z l á v* nyelvi előzménye volt ez a **redky* > **retky*, amelyben az eredeti összsláv alakhoz (**redbky*) képest már kiesett a redukált *ь*. Csak így válik érthetővé, hogy miért éppen a 11–12. században kellett végbemennie az átvételnek: amikor a szláv szó már **retky*-nek (a déli szlávoknál esetleg már **retki*-nek) hangzott, a magyarban azonban még megvoltak a szóvégi rövid „sorvadó” magánhangzók. Ezek lekopása után lett szavunkból *retk*, majd *reték* (vö. KNEIÉZSA 1955: 463–4).

ritka (701): Az idézett orosz *ред(о)к(уи)* [red(o)k(ÿ)] átírása helyesen: [red(o)k(ij)]. Nem vagyok biztos benne, hogy az oroszul nem tudó olvasó helyesen fogja-e értelmezni a zárójeleket. A magyar szó etimológiája szempontjából elég lenne az orosz szótári alak is zárójelek nélkül: *редкуи* [redkij].

rombol (705): Az idézett összsláv *ррбъ* (így az EWUng.-ban is) helyesen: *ррбъ*.

rozs (709): Az idézett orosz *рожь* [rozsj] esetében az átirás hiperkorrekt: az orosz *ž* hangnak nincs jésített párja, az *ь* betűnek itt nincs hangtani funkciója.

sánta (719): „a szláv szavakban a szó belseji *n* a 11. századra eltűnt” – ez így egyszerűen nem igaz, mert például az *ona* ’ő, az’ nőnemű mutató-, illetve személyes névmásban az *n* kétségkívül szó belseji helyzetben van, mégis megvan egy sor szláv nyelvben mind a mai napig. Mivel egy sorral lejjebb a *denazalizáció* terminust használja a szerző, nem okozna talán túl nagy megrázkódtatást az olvasónak, ha a fenti mondat valahogy így szólna: „a szomszédos szláv nyelvekben a nazális magánhangzók a 11. századra denazalizálódtak”. Legfeljebb a könyv végén a „Szakkifejezések lexikoná”-ban az amúgy is meglévő *denazalizáció* (991), *nazális hang* (995) címszavak anyagát bővíteni kellene a legszükségesebb szláv vonatkozású példaanyaggal.

szabad (762): Az idézett orosz *свобод(е)н(ый)* [szvobogy(e)n(ij)] átirása a túlzott helytakarékoság következtében áttekinthetetlen és részben helytelen. Ha mindkét orosz alak megadása fontos, akkor ketté kell választani őket: *свободный* [szvobodnij] / *свободен* [szvobogyen], tudniillik [szvobogyenij] nincs. Megfontolandó, hogy szükség van-e mindkét alakra, amikor a magyar szó eredetére nézve csak a *свобод-* tőnek van jelentősége, aminek az illusztrálásra a *свободный* [szvobodnij] szokásos szótári alak untig elég lenne (vö. fentebb *ritka* a. is).

szajkó (765): Az idézett orosz *сойка* [sojka] átirása az ESz. kulcsában és az akadémiai szabályok szerint egyaránt helyesen csak [sojka] lehet.

szarka (773): Az idézett horvát-szerb *svarka* helyesen: *svraka* (elírás már a TESz.-ben és az EWUng.-ban is).

szemét (783): „A szláv szavak a szláv **metь* ige ’seper’ ige **сь* igekötővel ellátott alakjából származnak.” – A **metь* nem ige, hanem a **сьметь* (így együtt) a **сь* igekötővel ellátott *mesti* (infinitívusz), *metь* (egyes szám 1. személy) ’seper’ igéből képzett főnév (‘az, amit összesöpörtek’, vagyis a ’söpredék’ a maga konkrét valóságában).

szerepcse (790): Az idézett bolgár *среща* [szresza] átirása helyesen [szrestsa].

talicska (821): Az idézett ukrán *телишка* [tyelizska] átirása helyesen [telizska], a *meliza* [tyeliga] helyesen [teliha].

taliga (821): Az idézett ukrán *meliza* [tyeliga] átirása helyesen [teliha].

tészta (843): Az idézett bolgár *тесто* [tyeszto] átirása helyesen [teszto].

tiszta (848): Az idézett orosz *чист(ый)* [csizt(ij)] átirása helyesen [csiszta(ij)].

tót (856): „ólitván *tautà*, lett *tautà*” – helyesen „litván *tautà*, lett *tàuta*” (hibásan már a TESz.-ben és az EWUng.-ban is, a hibák forrása: POKORNY, IndEtWb. 1: 1084). –, [1.] Megfelelő történeti és nyelvi adatok hiányában az átadás helye és az átadó nyelv pontosan nem határozható meg. [2.] Az átvétel talán még a honfoglalás előtt történt az ófelnémetből. [3.] A szó belseji hosszú magánhangzó diftongusra megy vissza.” – Ad [1.]: Ezzel a mondattal elegánsan be lehetett volna fejezni az etimológiai részt (így a TESz. is). – Ad [3.]: a hosszú *ó* ugyan diftongusra, ám *n e m a k á r m i l y e n* diftongusra, hanem *ou* vagy *au* diftongusra megy vissza (vö. „Az átvett alak **tauti* vagy **touti* lehetett [...]” – TESz.). – Ad [2.]: A TESz. óvatosságával szemben az EWUng. számomra ismeretlen indokkal megkockáztatta – és ezt a légből kapott feltevést most az ESz. népszerűsíti –, hogy a *tót* esetleg honfoglalás előtti átvétel az ófelnémetből. (Vajon hol került sor erre az átvételre?) Az átvétel történhetett ugyan a honfoglalás előtt, de biztosan nem az ófelnémetből (*thiot*) vagy más régi germán alakból (gót *þiuda*, középfelnémet *diet*, ószász *thiod* stb.), amelyeknek az *io ~ iu ~ ie*-féle diftongusaiból egyszerűen nem lehetett a magyarban *ó*. Ha már mindenképpen meg kell fogalmazni valamilyen – a forrásnyelvet a TESz.-nél pontosabban körülhatároló – hipotézist, akkor erre szinte maguktól kínálkoznak az *au* diftongust tartalmazó balti adatok (óporosz *tauto* és a fentebb már idézett litván *tautà*, lett *tàuta*), ráadásul a Kelet-európai-síkságon a baltiák ősei a honfoglalás előtti időkből újtába is eshettek a magyarok elődeinek. A baltiák és a szlávok viszonylag későn (Kr. u. V–VI. sz.) különültek el egymástól, tehát nem róhatjuk meg nagyon az ósmagyarokat azért, mert a baltiaktól átvett és kezdetben nyilván rájuk vonatkoztatott szóval a hozzájuk nyelvileg, földrajzilag, néprajzilag közel álló szlávokat is jelölni kezdték.

tömjén (859): Az idézett bolgár *темян* [tyemjan] átírása helyesen [temjan].

ukáz (881): „Az orosz szó az összláv **kazь* ’intés, parancs’ **u* igekötős alakjára vezethető vissza.” – Helyesen: az **u* igekötővel a *kazati* igéből képzett *ukazati* ige deverbális főnévi származéka, nem pedig „igekötős főnév”.

utca (885): Az idézett orosz *улица* (még az EWUng.-ban is) helyesen *улица*.

veréb (908): az idézett orosz nyelvjárási *вурябей* (még az EWUng.-ban is) helyesen: *вурябей* (a sajtóhiba ellenére az átírás itt korrekt: [virjabej]).

vidra (913): Az idézett orosz *выдра* [vüdra] átírása nem konzekvens, vö. az *ikry*² alatt mondotakat is.

vitörla (920): az idézett bolgár *ветреля* [vetrela] átírása helyesen [vetreja].

vödör (923–924): az idézett óegyházi szláv *vědro*, *vědrь* alakok (még az EWUng.-ban is) helyesen: *vědro*, *vědrь* (hacekkel és nem rövidségjellel).

zabrál (926): Az idézett ukrán *забраму* [zabratyi] átírása helyesen [zabrat].

zálog (927): Természetesen ennek a magyar szónak a szláv előzménye sem „igekötős főnév” volt (**za* igekötő + **logь* ’rakás, helyezés’ az ESz. szerint), hanem a **založiti* (< **za-log-i-ti*) igekötős igéből képzett főnév.

zászpa (928): Az idézett ukrán *сшату* [szpatyi] átírása helyesen [szpati].

3. Összefoglalásképpen az észrevett hibák főbb típusai a következők:

1. **B e t ű h i b á k .** – Ezek zöme a szláv adatoknak az EWUng.-ból való importálása közben következett be, és azokat a betűpárokat érintik, amelyeknek különösen a kurzív változata a szótárban alkalmazott betűtípusban nem elég jellegzetesen különül el egymástól (cirill *б – в, ш – щ*, latin *ě – é, l – ł*). Feltételezhető, hogy ezek megkülönböztetése az átlagolvasónak is gondot fog okozni. Meggondolandó lenne ezért a kritikus betűket valamely az ezeket egymástól feltűnőbben megkülönböztető betűkészletből átvenni (a cirill esetében pl. az orosz *Academy*-ből). Meg kell jegyezni, hogy az ESz.-ben észlelt efféle hibák egy részéről az összevetés során kiderült, hogy az EWUng.-ban is rosszul írták őket, sőt vannak köztük már a TESz.-ből helytelen formában örökölt adatok is. Ez bizonyos fokig érthetővé teszi ezeket a hibákat, de nem menti fel a szerzőket az alól a mulasztásuk alól, hogy most itt lett volna az alkalom ezeknek a szótárról szótárra vándorló hibáknak a kiküszöbölésére, de nem éltek a ritkán (átlag 20 évenként) kínálkozó lehetőséggel. – El tudom képzelni, hogy a művelt nagyközönség, sőt egyes nem szlavista nyelvészek szempontjából is szörszálhasogatásnak tűnhet ezeknek a betűhibáknak a felhántorgatása. Fentebb azonban volt alkalmam néhányszor rámutatni, hogy az adott szavak kiejtését interpretáló átírás révén ezek az apró grafikai különbségek felerősödnek, s a „kis hibával” leírt cirill betűs adatokból nem létező hangalakú szláv példák keletkeznek a szótár hasábjain, s a koholt szláv adatok téves következtetésekre vezethetnek (vö. *bátya, pogány*).

2. **Á t í r á s i h i b á k .** – E téren a legnagyobb gond az, hogy szemmel láthatólag nem született elvi döntés a cirill betűs adatok átírásáról, ezért a munkatársak nem követtek egységes gyakorlatot még az orosz nyelvi adatok átírásában sem, a bolgár és az ukrán szavak transzkriptumai pedig sokszor olyanok, mintha oroszból készültek volna. Időnként felbukkannak hangsúly-jelölések az orosz, bolgár stb. cirill betűs adatokban; ezeket vagy következetesen ki kellene tenni, mint a TESz.-ben (ami – alapos ellenőrzés után – üdvözlendő lenne), vagy (ha erre nem vállalkoznak a szerzők) egységesen el kellene hagyni, mint az EWUng.-ban. A transzkriptumokban az orosz, bolgár stb. hangsúlyt néhány helyen magyar hosszúsággal próbálják érzékeltetni; ezt legjobb lenne mindenütt elhagyni. Anélkül, hogy a mundér becsületét védeném, megkockáztatom: népszerűsítő műről lévén szó, az egész cirill betűs átírást meg lehetett volna oldani az éppen a népszerű kiadványok használatára szolgáló akadémiai átírás (HADROVICS főszerk. 1985a) következetes alkalmazásával, hiszen az átírás itt nyilván nem más célt szolgál, mint hogy a cirill betűket nem ismerő olvasó számára megközelítő pontossággal kiejthetővé tegye az idézett orosz, ukrán, bolgár vagy macedón szót. Ha ez mégis kevésnek bizonyult volna (mert például a szerzők nem tartották volna kívánatosnak, hogy elsikkadjon az orosz *u* és *ы*,

a bolgár *a* és *ъ*, az ukrán *i* és *u* közötti különbség), akkor lehetett volna alkalmazni a nemzetközi szlavisztikai átírást (a modernizált KNEZSA-féle átírást, vö. HADROVICS főszerk. 1985a: 204–5); ennek „kihangosítása” a cirill írást nem ismerő olvasótól nem igényel nagyobb erőfeszítést, mint az eredeti helyesírással közölt cseh, szlovák, horvát vagy szlovén példák megközelítően pontos kiejtése. Az ennél valamivel bonyolultabb és főként eredetibb lengyel betűk és betűkombinációk helyet kaphattak volna „A hangjelölés” (XX–XXI) fejezetben. – Nem vizsgáltam módszeresen, de feltehetőleg az újgö-rög adatoknak is csak jót tett volna az akadémiai átírás alkalmazása (vö. fentebb *paszuly* alatt).

3. S z l á v „i g e k ö t ő s f ő n e v e k” . – Az egész szótáron végighúzódik a szláv deverbális nomenképzés alapos félreértése. Tény, hogy a szlávban az igekötők és az előjárósók hanganyagukat tekintve jórészt egybeesnek, tagadhatatlan továbbá az is, hogy KNEZSA sem fogalmaz mindig szabatosan, amikor gyakran „praepositionának” nevezi az adott elemet akkor is, amikor az igazából „praefixum”, valamint akkor sem, amikor leegyszerűsítve a dolgokat (pl. az *akó* szócikkében) ilyen magyarázatot ad: „< *o* + *kovъ* ’körülvasalás’ (a *kovati* ige származéka ...)”. Az **o* ’körbe, körül’ itt igekötőként járult a **kovati* ’kovácsol’ igéhez, majd ebből az így képzett **okovati* ’körülvasal’ igéből (és nem egyes alkotóelemeiből) lett az **okovъ* ’körülvasalás’ főnév. Az EWUng. nyomán az ESz. helyesen nevezi ilyen esetben az *o*-t igekötőnek, de a szóképzési folyamat lényegét félreértve úgy állítja be a dolgokat, mintha ez az igekötő egy már eleve meglévő **kovъ* főnévhez járult volna. KNEZSA rendszerint utal rá, hogy a deverbális főnév melyik igenek a származéka. Előfordul persze, mégpedig elég gyakran, hogy a szlávban létezik az igekötő nélküli alapigéből képzett főnév is, pl. a **tekti, tekъ* ’folyik’ (vö. orosz *течь, теку*) > *токъ* ’folyás, áramlás’ (vö. orosz *ток* ’áram’), de ez nem jelenti azt, hogy a magyar *patak* szláv előzménye, a **potokъ* ebből a **tokъ* főnévből lenne képezve a **po*- igekötővel; a **potokъ* a **po*- igekötővel az említett **tekti, tekъ* ’folyik’ igéből képzett **potekti, potekъ* ’folyjni, ömleni, áradni kezd’ (vö. orosz *потечь, потеку*) igéből képzett főnév. Magyarra fordítva: az, hogy létezik a *rúg* igéből képzett *rúgás* vagy a *ruház* igéből képzett *ruházás* a magyarban, nem jelenti azt, hogy a *berúgás* a *be*- igekötővel ebből a *rúgás*, illetve a *megruházás* a *meg*- igekötővel ebből a *ruházás* főnévből lenne képezve.

E szeljegyzetek közreadásával természetesen nem kívánom kisebbiteni ennek a nagyszerű szótárnak az érdemeit. Az általam kifogásolt hibák és félreértések többsége egy szlavisztikai szaklektor bevonásával könnyedén elkerülhető lett volna, és szláv jövevényszavaink súlya és aránya ezt a fokozottabb figyelmet indokolta volna is. Ismételten kifejezem azonban abbéli reményemet, hogy a szótár nagy közönségsikert fog aratni, s egy nem túl távoli jövőben esedékes új kiadásban talán szerény észrevételeim és javaslataim is hasznosulhatnak.

Hivatkozott irodalom

- BEtReč. = Вл. И. ГЕОРГИЕВ ред., Български етимологичен речник... 1–. София, 1971–.
- BORYŚ, WIESŁAW 2005. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków.
- BRÜCKNER, ALEKSANDER 1927. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków.
- CSOPEY LÁSZLÓ 1883. Rutén–magyar szótár Вр.
- DRS. = Словарь русского языка XI–XVII вв. 1–. Москва, 1975–.
- DZENDZELIVS’ KYJ 2003. = Й. ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ – Ю. САК – Я. ШТЕРНБЕРГ, Василь Довгович – зачинатель досліджень угорсько-українських та угорсько-російських лексичних сходжень. Ужгород.
- ÉKsz.² = PUSZTAI FERENC főszerk., Magyar értelmező kéziszótár. Második, átdolgozott kiadás. Bp., 2003.
- ESz. = ZAICZ GÁBOR főszerk., Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete. A magyar nyelv kézikönyvei XII. Tinta, Bp., 2006.
- EtSISJaz. = Этимологический словарь славянских языков: Общеславянский лексический фонд. Под ред. О. Н. ТРУБАЧЕВА. 1–. Москва, 1974–.
- EtSIUKrM. = Етимологічний словник української мови. 1–. Київ, 1982–.

- EWUng. = BENKŐ LORÁND főszerk., Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. I–III. Bp., 1993–1997.
- HADROVICS LÁSZLÓ főszerk. 1985a. A cirill betűs szláv nyelvek neveinek magyar helyesírása – Az újjörög nevek magyar helyesírása. Bp.
- HADROVICS, LÁSZLÓ 1985b. Ungarische Elemente im Serbokroatischen. Bp.
- HELIMSKI, EUGENE 1991. Slavic/Latin/German stress and Hungarian vowel harmony. – In: Finnisch-ugrische Sprachen zwischen dem germanischen und dem slavischen Sprachraum. Vorträge des Symposiums aus dem Anlaß des 25-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen. Groningen. 45–54.
- HHC = Magyar Nyelvtörténeti Korpusz (<http://www.nytud.hu/hhc/>)
- ŁATYSZONEK, OLEG – BELI, ALESZ 2006. Magyar–fehérorosz kapcsolatok a középkorban és az újkor kezdetén. – In: Annus Albaruthenicus 2006 – Год Беларускі 2006. Krynki. 77–91. (<http://kammunikat.net.iig.pl/pdf/annus/annus2006.pdf>.)
- NEWERKLA, STEFAN MICHAEL 2004. Sprachkontakte Deutsch–Tschechisch–Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen. Schriften über Sprachen und Texte 7. Frankfurt am Main etc.
- NYOMÁRKAY ISTVÁN 1989. A magyar és a szerbhorvát nyelv kapcsolata. In: BALÁZS JÁNOS szerk., Nyelvünk a Duna-tájon.. Bp., 291–350.
- NyÚSz. = SZILY KÁLMÁN, A magyar nyelvújítás szótára. 1–2. Bp., 1902–1906.
- POKORNY, IndEtWb. = POKORNY, JULIUS, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch I–II. Bern–München, 1959–1969.
- SDR. = Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.). 1–. Москва, 1988–.
- SlPrasł. = Słownik prasłowiański. Pod red. F. ŚLAWSKIEGO. 1–. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1974–.
- SlPXVIw. = Słownik polszczyzny XVI w. 1–. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1966–.
- SSUM. = Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. I–II. Київ, 1977–1978.
- SUMXVI = Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Вип. 1–. Львів, 1994–.
- StslSl. = Старославянський словарь. Под ред. Р. М. ЦЕЙТЛИН – Р. ВЕЧЕРКИ – Э. БЛАГОВОЙ. Москва, 1994.
- TESz. = BENKŐ LORÁND főszerk., A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I–IV. Bp., 1967–1984.
- ТРУБАЧЕВ, О. Н. 1980. Из балтославянских этимологий. In: Этимология 1978. Москва. 7–18.
- VASMER, RussEtWb. = VASMER, MAX, Russisches etymologisches Wörterbuch. I–III. Heidelberg, 1953–1958.

ZOLTÁN ANDRÁS